

Jan Fudala

PO PASTERCE

Niek będzie pokwolony –

- Na scyńście na zdrowie
 - na to Boże Narodzenie
- coby sie wom darzyło gazdowanie
a w sercak było samo miylowanie.

Podłaznicy wpadli, podłaznicy sujom
z kiesonek cukierki z owieskiem
wyjmujom.

Pochnie kolyndami, góralskim
zwycajem
w ludziak radość wielgo, Bóg miyłość
ozdaje.

Burniawa radości cupła po kącickak
syćka kolyndujom śnimi podłaznicka.

Izdebke otułyły spominki:

rodzinne

zbójnickie

ucone

baciarskie

i dziadka cysarskie.

Hej nocko podłazników. Co znacys
roków miedzyska
casie cichy, wyrchowy
Na tobie jako na roj,
zawse cekajom ludziska.

1947- 2007

„Tatrzański Orzeł jest to pismo nie tylko dla Górali w USA, ale również dla wszystkich,
którym bliskie są sprawy Podhala.” – W.H. Paryski

THE TATRA EAGLE

Issued by the Tatra Eagle Publishing Fund

Co-Editors:Janina Gromada Kedroń
Dr. Thaddeus V. Gromada**Technical Editor:**

Henry P. Kedron

Computer Consultants:

Mariusz Bargielski, Joseph Gromada

Contributing Editors:

Maria Pudysz, Kraków

Dr. Anna Gąsienica-Byrcyn, Chicago

Address all correspondence to: J. Kedron
31 Madison Ave., Hasbrouck Hts., NJ 07604

Tel. (201) 288-3815; Fax: (212) 545-1130

Email: tatraeagle@earthlink.net**HONOROWY PATRONAT****Connecticut:**

DRS. ALICJA & JAN HARBUT

France:

STANISŁAW LASSAK-HELIOS

Illinois:

FRANCISZEK & ANIELA BOBAK

STEPHANIE GUZIAK BUTERA

ANDRZEJ CZYSZCZON

TED DABROWSKI

STANISŁAW & ZOFIA MICHNIAK

DR. BRONISŁAW ORAWIEC-WYŚNÍ

MICHAEL A. RAFACZ

STANISŁAW & HALINA URBANIAK

KOŁO 41 WRÓBLÓWKA

Michigan:

JAN KONOPKA

New Jersey:

DR. RICHARD J. HUNTER

STANISŁAWA & JAN MASNY

REV. J. MACIEJ MELANIUK

New York:

JAN S. GACEK

DRS. NORMAN & HANNA KELKER

Pennsylvania:

DR. WŁADYSŁAW BOBAK

Poland:

JOLA & ANDRZEJ BAŁAS

ANDRZEJ GUT-MOSTOWY

PATRONAT**California:** Kathy Gacek Lampman;**Illinois:** Maria & Zygmunt Alt, Joachim
Bryja, Jane Janik Grzybowski, Nancy
Janik Johnson, Louise Błażonczyk Kurek,
Bronisława Łyszczarczyk, Polish
Highlanders Alliance (Zarząd Główny),
Anna Zalińska, Helena Ziolkowska**Florida:** Emily Myśliwiec Zajackowski;**New Jersey:** Emily & Fred Depczenski,
Stasia & Frank Pogoda, Stanley
Trojaniak**New York:** Antoni & Lunia
Chrościelewski, Stanisław Grebski,
Christopher Jurkiewicz, Stanisław Kopeć,
Dr. Jerzy & Krystyna Swierbutowicz**Pennsylvania:** Rev. Joseph Sredzinski;**Utah:** Walter Whipple; Washington, DC:
Krystyna Praszalowicz Kloss**Dr. Thaddeus V. Gromada****THE OTHER PIŁSUDSKI**

There is hardly anyone even remotely interested in Polish history, who would not recognize the name Józef Piłsudski. After all he was a towering, charismatic leader, who is usually given credit for helping to restore Poland's statehood in 1918. The army that he organized stopped the Bolsheviks at the gates of Warsaw in 1920. Recognized and respected as an important European statesman, he guided Poland's destinies till his death in 1935.

But very few people even in Poland know very much about his elder brother, Bronisław, who lived in his shadow. Yet, he deserves to be remembered especially by readers of *The Tatra Eagle* who have a special interest in folk culture of Podhale, the Tatra Region in Poland. Bronisław Piłsudski was a prominent cultural anthropologist who had an unusual if not fantastic life experience before he came to Podhale in 1906. In an open letter written in 1911 he challenged Polish cultural elites who made Zakopane the "summer capital" of partitioned Poland in the late 19th and early 20th centuries. He had the audacity to tell them that "they may have succeeded in connecting the heart of the Polish nation with Podhale and the Tatra Mountains but not with its people (lud), the górale." The ethnographic and literary work that had been done thus far he declared as inadequate. "It did not give us a complete picture of the life and culture of the górale, the indigenous people of Podhale". This was a very critical and provocative statement to make by a newcomer who had suddenly appeared in Podhale from the distant Far East. But it was, in fact, true that until Piłsudski came along, Poland's elites were indeed more enthralled and fascinated with the Tatra Mountains and the geography of Podhale than they were with its people, the górale. Bronisław Piłsudski changed this attitude.

Bronisław Piłsudski was not an arrogant person, so what gave him the courage to challenge his Polish contemporaries? It was, no doubt, his earlier, incredible and fantastic Far East experiences. Like his brother Józef, he was born in Żułów, in the Polish-Lithuanian Eastern Borderlands, in 1866, a year earlier than his brother. For some time he and his family lived in Wilno. From there he moved to St. Petersburg in 1886 where he studied law at the University. Accidentally, he got involved with young Russian terrorists in a failed plot to assassinate Tsar Alexander III in 1887 which had a decisive impact on his life. The Tsarist authorities condemned him to 15 years of hard labor on the island of Sakhalin in the distant Far Eastern part of the Russian Empire. While in Sakhalin he met in 1891 a fellow prisoner, Lev Sternberg, a well-known ethnographer. It was Sternberg who inspired Bronisław to do ethnographic research on the indigenous population of the island of Sakhalin. This became possible when his prison sentence was changed to ten years of internal exile and he received a grant from the Imperial Russian Academy of Science to study the Ainu people. For several years, he lived among the Ainu people, studied their language, myths, customs, music, and other elements of their culture. In fact he recorded by means of the phonograph, their songs and language, and even published a dictionary with over 10,000 words. Eventually, he became the curator of the Russian Vladivostok Museum. During the confusion, which resulted from the Russo-Japanese War in 1904-1905 he managed to leave the Far East and reached Galicia in Austrian Poland by way of Japan, the USA, and France. He was, of course, not able to return to his native region in the Kresy still under Russian domination, and instead arrived in Austrian Galicia in 1906, where Poles enjoyed a great measure of autonomy since 1868 and where his brother Józef was planning an armed struggle against Russia.

Soon he visited Zakopane in the Tatra Mountains where one could meet Poland's cultural elites from all three partitioned areas of Poland. There he met Stanisław Witkiewicz, the great artist and writer, whose book "Na Przełęczy" (In the Mountain Pass) had a profound impact on him. Witkiewicz idealized the "górale" for their "superior psycho-physical qualities and unusual artistic sense" and felt that their folk culture should be brought into the mainstream of Polish culture so as to enrich the national culture. Bronisław was smitten by these ideas and by what he observed, so he decided to settle down in Podhale and study scientifically the folk culture of its natives, just as he studied the Ainus in Sakhalin. He had become convinced by 1911 as mentioned above that serious ethnographic research using the latest techniques and instruments must be initiated to fill in the existing gap. According to him, individual efforts would not be enough, instead a systematic collective effort was needed. That is the reason why he contacted late in 1911 the prestigious *Polskie Towarzystwo Tatrzańskie* (Polish Tatra Society) based in Kraków. This organization was mainly interested in the Tatra Mountains and its geography. Environmental issues were paramount. But he was able to convince the Society to create a Ethnological Section (Seksja Ludoznawcza) that would study the górale (highlanders) and their folk culture. Piłsudski became its first chairman and proceeded to engage scholars and institutions interested in his research projects. He was able to find support for his ideas at the Tatra Museum (Muzeum Tatrzańskie) founded in Zakopane in 1888 which was in the process of expanding its quarters by constructing a new building. Its ethnographic collection was increased and organized professionally by Piłsudski who insisted that the museum should become a truly scholarly research center. "Ethnographers must have a place where they can work systematically and

(Continued on page 8)

Syćkiego po krapce

Pięknie nos pytajom na różne imprezy nasi Rodacy w Chicago. Kciałoby sie nieroz wybrać do Domu Podhalańskiego przysłuchać sie śpiewom i oryginalnej muzyce góralskiej i popatrzeć na siarczyste tańce góralskie i zbójnickie. No, ale jednak te 1500 km. to troche dalej jak z Chochołowa na Bukowinę....

Zdobnictwo podhalańskie. Ozdoby wyszywane z serdaka góralskiego, zwane „róże”; po brzegach ornament zwany „gadzik”

Na XXV Festiwal „Na Góralską Nutę” 10-11 listopada 2007 r. przyszło zaproszenie w którym „śpiywali” tak: *Festiwal, Festiwal, to wielkie radości, nie ino góroli ale syćkik gości. Zaśpiywomy, zatońcymy, tako jako fto umiy. Tradycyje piykne momy, niek je świat zrozumie.*

Drugie zaproszenie przyszło zaś na poświęcenie sztandaru i uroczysty Bankiet Koła Zw. Podhalań nr. 81 Buśtryk 18 listopada. Podobno miał nawet przyjechać som proboszcz parafii Zęb, Ks. Kazimierz Sołtyś. Cały dochód z Bankietu przeznaczony był na remont kościoła w Zębie.

Piękny majom kościół, w stylu góralskim. Pamiyntom, jak wybralimy sie kiedyś na nogach - z moim miłym - z Gubałowki do Zębu, do tego

kościół. Po drodze - a to kawołek - delektowaliśmy sie piyknymi widokami ale w drodze powrotnej to jus takie miałak bołocki na nogach, ze ledwie zasłam do Zokopanego do Bachledów. Ale nie załujem...

No i jesce nasi kochani Wróblowianie (sympatia nasa wspólna zrodziła sie jak jesce prezesem był śp. Józek F. Krózel) zaprosili nos na ich **Tradycyjny Staropolski Podhalański 25 Jubileuszowy Oplatek** 12 stycznia 2008 r. W sali „The Mayfield”. Warto popierać imprezy tych Kół które tak duzo udzielajom pomocy dla swoich rodzinnych stron.

Z nowopowstałym Kołem Górali i Miłośników Góralszczyzny w stanie Michigan można już sie kontaktować przez internet (TomRad122@aol.com)! Prezesem organizacji jest Tomasz Rudecki oraz współzałożycielami Koła to: Wojciech Ogórek i Władysław Szaflarski. Muzyke góralską już majom. Za niedługo zamierzajom stworzyć autentyczny góralski zespół pieśni i tańca. „Chcemy aby nasze dzieci, będąc w tym kraju, daleko od Ojczyzny, nadal czuli sentyment i bliskość tamtych ziem.” Gratulujemy!

Odeszli od nas: **Franciszek Mardula**, nestor polskiego lutnictwa, snycerzy i sportowiec, członek honorowy Związku Polskich Artystów Lutników, Akademickiego Związku Sportowego i Związku Podhalań, zmarł 29 listopada, 2007 r. w Zakopanem mając 98 lat. **Prof. Stefan Łaciak** z Chyżnego, **tischnerowski góralski Anaksymander**, zmarł w Krakowie 12 sierpnia, 2007 r. Cześć Ich pamięci! Niech spoczywają w spokoju...

Odkryłam ostatnio młodego, 15-letniego górola, **Sebastiana Stopkę**. Urodził się w Clifton, w stanie New Jersey, niedaleko od nos. Sobek mówi pięknie po góralsku, dobrze gro na skrzypcach i jesce do tego fajnie śpiywo. Wiym, bo widziałam i słyszałam go sama w Konsulacie R.P. w Nowym Jorku 6 stycznia, 2008 r. na Koncercie „Najpiękniejszych Kołęd polskich i amerykańskich” w wykonaniu Chóru Angelus pod dyrekcją Izabeli Grajner-Partyki. Sobek był jednym z solistów. Gratulujemy przede wszystkim rodzicom Sobka, którzy pochodzą z Podczerwonego i z Chochołowa. O Sobku kiedyś napisemy więcej.

Mom szczęście! Nawet moi przyjaciele z Polski którzy nie są góralami przysyłają mi ciekawe i wartościowe prezenty o tematyce góralskiej czy tatrzańskej: piękne kalendarze z pejzażem Tatr, nowowydane książki a ostatnio otrzymałam 2 DVD 23 odcinki serialu TVP opartego o książkę „Historia filozofii po góralsku według Księdza Tischnera”. Stokrotnie dziękuję, dr Annie Brzozowskiej-Krajka z Lublina, Krystynie Bargielskiej z Warszawy, Annie Gorlickiej z Kluszkowiec, Małgorzacie Chrobak z Jelesni, i Bogusi i Romanowi Rynio z Warszawy. Syćka czytają „Orla”.

Na koniec na wesolo... Co jakiś cas przeglądóm archiwum nasego Taty i zawse coś ciekawego wysukom. W jednym z listów **Feliksa Gwiżdża** do Taty w 1947 r. załączony był krótki wiersyk. Nie wiym cy go kiedy kto gdzie zamieścił... Oto wiersyk:

SWATY

Swatają Wojtką z Kasią, lecz z Kasią brzuchatą,
dodają morgów, krówkę, a Wojtek im na to:
że Kasia jest przytulna, toć widać i wierzę,
lecz kto zebrał śmietanę, niech i mleko bierze.

Dr Anna Kowalska-Lewicka

*„Kultura ludowa –
to skarbnica wiedzy...”*

(...) „Kultura podhalańska to nie tylko barwny oryginalny strój, nie tylko urzekająca muzyka i bogata literatura ustna – to przecież całe wspaniałe bogactwo obrzędów, wierzeń, wiedzy ludowej, nie zawsze może zgodnej z współczesnymi osiągnięciami nauki, ale świadczące że ludzie obserwowali otaczający ich świat i, że szukali jak mogli jego wytłumaczenia, a także, że starali się wpływać na to co ich otacza poprzez modlitwę, ale również zabiegi magiczne, których sens już często jest zapomniany. Tylko głupcy nazywają to zabobonem. Człowiek tłumaczył sobie rzeczywistość tak jak mu na to pozwalały horyzonty jego ówczesnej wiedzy. Poprostu kultura ludowa kształtowała się razem z kulturą warstw tzw. Wyższych w czasach, kiedy jeszcze nie dysponowano laboratoriami, różnymi mikroskopami i innymi przyrządami do precyzyjnego poznawania świata i ona przechowała tę wiedzę dłużej, niż to się stało w miastach i na uniwersytetach. Dlatego jest kultura ludowa dla nas skarbnicą wiedzy o drodze jaką przebył człowiek w akcie poznania i jako taką należy ją z pełnym szacunkiem traktować.(...)”

(Z listu Anny Kowalskiej-Lewickiej do Jana W. Gromady.)
Lanckorona, 24 II 1988

*Zasłużeni dla
„Tatrzańskiego Orła”.*

*Z okazji 60 lecia istnienia naszego pisma, chcemy zaznaczyć
wkład wielu naszych bezinteresownych współpracowników.*

W tym wydaniu przypominamy sylwetkę

dr Anny Kowalskiej-Lewickiej.

W pięćdziesiątą rocznicę bliskiej współpracy dr Anna Kowalskiej-Lewickiej z „Tatrzańskim Orłem”, pragniemy złożyć Jej nasze najserdeczniejsze życzenia i podziękowania, a zarazem wyrazić nasze najszczerze gratulacje z powodu osiągnięć Jej ponad 50 letniej pracy naukowej.

„Tatrzański Orzeł” od 1958 r. wielokrotnie korzystał z artykułów dr Kowalskiej-Lewickiej, jak n.p. „Obrzędy, przejścia od wiosny do lata” (Vol. 49, No. 2), „Dziady Podhalańskie” (Vol. 20, No. 1) i „Podhale półtora wieku temu” (Vol. 19, No. 4). Każde opracowanie które wychodzi z Jej rąk jest dokładne, wzorowe i oddaje sprawie kultury podhalańskiej wielu usług.

Anna Kowalska-Lewicka urodziła się i mieszka do dziś w Krakowie. (Posiada również chatę góralską na Podhalu, w Kościelisku.) Studia etnograficzne skończyła na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 1952 r. jest pracownikiem naukowym IHKW PAN i od tego czasu ogłosiła liczne artykuły, sprawozdania i prace naukowe z dziedziny etnografii Podhala (i nie tylko). W 1975-77 była przewodniczącą rady naukowej Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem i w 1981-88 prezesem Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego.

**Zyj nom, Pani Hanko, jak nojdłużej i
niek Ci sięćcie i zdrowie sluży!**

1. Z lewej: dr Michael Abdalla, z pochodzenia Asyryjczyk, adiunkt Akademii Rolniczej w Poznaniu, dr Anna Kowalska-Lewicka, Janina Gromada-Kedroń, Jan W. Gromada, Krystyna Malik. (Hasbrouck Heights, NJ, 1988. 2. dr Anna Kowalska-Lewicka z córeczką, Urszulą. (1959) 3. Z lewej: Jan W. Gromada, dr Anna Kowalska-Lewicka, Henryk Kedroń, dr Tadeusz Gromada i Janina Gromada- Kedroń.

Bronisław Piłsudski na Podhalu

(W dużym skrócie można powiedzieć, że Chałubiński „odkrył” Zakopane, Matlakowski kulturę górali podhalańskich systematycznie badał i utrwał w swych książkach, Witkiewicz stworzył „styl podhalański” w architekturze, włączając go w kulturę ogólnie narodową, wreszcie Bronisław Piłsudski położył podwaliny pod nowoczesne badania etnograficzne tego regionu i muzealnictwo na Podhalu. Tym większa jego zasługa, że pod Tatrami bawił stosunkowo krótko i jako zbiegły zesłaniec z Sybiru borykał się z biedą, w przeciwieństwie do wszystkich swych poprzedników i współczesnych sobie odkrywców i badaczów góralszczyzny.

Nazwisko Piłsudski wszystkim Podhalanom kojarzy się z osobą Józefa Piłsudskiego, twórcy Legionów i II Rzeczypospolitej, Marszałka Polski. Ale nie tylko on był słynnym synem rodu Piłsudskich. Marszałek miał o rok starszego brata Bronisława, którego nazwisko i działalność wiąże się ściśle z Podhalem.

Ród Piłsudskich wywodzi się z Litwy, gdzie rodzice Bronisława (i Józefa), Józef Wincenty Piotr Piłsudski i jego żona Maria z Billewiczów mieli rodzinny majątek Zułowo w powiecie święciańskim. Tam przyszło na świat dwanaścioro ich dzieci, z których trzecim był właśnie Bronisław (czwartym znany nam wszystkim Józef). Niezwykłe bujny i skomplikowany żywot Bronisława zamykają 2 daty (2 listopada 1866 r. (data jego urodzin w Zułowie) i 17 maja 1918 r. (data śmierci w Paryżu).

Jego wczesna młodość przypadła na lata najcięższych prześladowań Polaków na Litwie przez reżim carskiej Rosji. Wychowany w patriotycznej atmosferze rodzinnego domu Bronisław już w gimnazjum w Wilnie zaangażował się w pracę konspiracyjną. Po wykryciu spisku został wydalony ze szkoły. Dzięki staraniom rodziny udało mu się jednak zdać maturę w Petersburgu i zapisać się na studia prawnicze. Ale i tam natychmiast wszedł w sfery rewolucyjnej młodzieży polskiej i rosyjskiej. Sprawna policja carska wykryła tajne przygotowania do zamachu na cara i Bronisław, jeszcze na pierwszym roku studiów został aresztowany i skazany na śmierć. Rodzinie udało się zyskać dla niego ulaskawienie – zamiast śmierci otrzymał wyrok 15 lat zesłanie na Sybir. (Wraz z nim skazany na śmierć został brat Lenina, ale w jego wypadku wyrok został wykonany).

Zaczyna się teraz syberyjska karta dziejów Bronisława, która trwa od 1887-1905 r., kiedy udało mu się uciec z Rosji przez Japonię, Stany Zjednoczone i Francję do Polski. Osiedlił w Galicji, należącej wówczas do Austrii, nie mógł bowiem wrócić na rodzinną Litwę, która nadal wchodziła w skład Rosji.

Nie będę tutaj omawiać kilkunastoletniego pobytu Bronisława Piłsudskiego na Syberii, gdzie zesłany na Sachalin dał się poznać jako jeden z najwybitniejszych na świecie badaczy ludów syberyjskich, zwłaszcza Ainów i jako taki do dziś jest znany na całym świecie. Szczególnym szacunkiem cieszy się w Japonii, gdzie dotąd mieszka część Ainów.

My zainteresujemy się jego działalnością na Podhalu. Po przybyciu do Polski w 1906 r. Bronisław na krótko zatrzymał się we Lwowie, potem zamieszkał w Krakowie. Drugą, poza Krakowem miejscowością w Galicji, gdzie Bronisław Piłsudski spędził dłuższy czas było Zakopane. I tu pozostawił trwałe ślady swego pobytu. Pod wpływem kuzyna ze strony matki Stanisława Witkiewicza zainteresował się kulturą i sztuką górali podhalańskich. W Zakopanem istniało już

wówczas Muzeum, gdzie obok zbiorów przyrodniczych gromadzone były również zbiory etnograficzne. Pochodziły one głównie z darów, z kolekcji amatorów, entuzjastów kultury podhalańskiej. Kolekcjonerzy kładli nacisk przede wszystkim na przedmioty zdobione, na sztukę ludową (bogato zdobione drewniane łyżniki, obrazy na szkło, odświętny strój...). Piłsudski pierwszy zwrócił uwagę na przedmioty codziennego użytku. Dzięki temu, że sam pracował w muzeach (m.i. w Muzeum we Władystoku) i że zwiedził wiele muzeów świata posiadał nowoczesną koncepcję muzealnictwa – w przeciwieństwie do pełnych zapалу i dobrych chęci amatorów, którzy stworzyli placówkę w Zakopanem. Piłsudski zgromadził wokół siebie ludzi zainteresowanych ludoznawstwem i w grudniu 1911 r. utworzył Sekcję Ludoznawczą przy istniejącym już Towarzystwie Tatrzańskim. Miała ona być „ośrodkiem studiów etnograficznych i historycznych nad krainą górskich szczepów” oraz uzupełniać pracę Muzeum Tatrzańskiego. Opracował jej statut i został obrany przewodniczącym. Rozpoczął też, sam i przy współpracy innych członków Sekcji badania terenowe we wsiach podhalańskich. Imponujący jest zasięg jego penetracji terenowej. W latach 1912-1913 Bronisław Piłsudski (jak pisze we wspomnieniu o nim Wacław Sieroszewski) przebywał po parę tygodni w Witowie (mieszkał tam u Zychów Maturów „pode Zwonkiem”). Robił stamtąd wycieczki do Działosza i Chochołowa, gdzie zbierał pieśni, przysłowia i materiały słownikowe. Jak świadczą „metryczki” nabytych przezeń dla Muzeum eksponatów był ponadto w Czarnym Dunajcu, Cichym, Nowym Bystrym, Ratułowie, Zębie, w Suchym i Białym Dunajcu, we wsiach Niziny Nowotarskiej aż po Klikuszożę i Spytkowice, na Orawie w Jabłonce, Podwilku i Orawce. Efektem tych wędrowek były zakupy obiektów uzupełniających dotychczas istniejące zbiory muzealne. Nabył ich 168, w tym 131 z Podhala, reszta z Orawy i Niziny Nowotarskiej. Badania prowadzone były społecznie, bez żadnych funduszy, przy czym Bronisław Piłsudski, sam borykający się z biedą, ofiarował dla Muzeum 54 obiekty przez siebie pozyskane w terenie, do dziś figurujące w kolekcji muzealnej.

Od wielu już lat działało w Zakopanem Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego, które wtedy właśnie przystąpiło do budowy nowego gmachu Muzeum (do dziś istniejące Muzeum przy Krupówkach). Idei tej członkowie Towarzystwa poświęcili wszystkie swe siły, brakło im jednak zainteresowania stroną naukową. Piłsudski zdecydował zatem związać Sekcję Ludoznawczą z Muzeum, która teraz miała niejako uzupełniać działalność Towarzystwa o czysto naukowe prace badawcze. Sam Piłsudski wszedł w charakterze sekretarza do Zarządu Muzeum Tatrzańskiego. I tu znowu trwale zaznaczyła się jego indywidualność uczonego i organizatora, przygotował bowiem memoriał na temat zadań muzealnictwa etnograficznego. Wykazał się tam znawstwem problematyki i nowoczesnym spojrzeniem na muzealnictwo. Zainicjował także nowe wydawnictwo muzealne „Rocznik Podhalański”, przy czym sam przygotował do druku pierwszy jego tom. Niestety wydanie Rocznika opóźnił wybuch pierwszej wojny światowej. Ukazał się on dopiero w wolnej Polsce z datą 1921 r., już po śmierci swego inicjatora i

(Dokończenie na str. 8)

Prof. Anna Brzozowska-Krajka
UMCS Lublin

„Tatrzański Orzeł” kuźnią myśli góralskiej na cały świat... (refleksje jubileuszowe w świetle korespondencji Jana W. Gromady)

Każdy kolejny jubileusz „Tatrzańskiego Orła”, w tym i obecny jubileusz 60-lecia nieustannego trwania czasopisma w kulturowym krajobrazie Polonii Amerykańskiej, skłania do wspomnień, których celem jest rekonstrukcja indywidualnej i zbiorowej pamięci obrazująca różne etapy z „życia” pisma, składająca się na jego już 60-letnią historię zwaną z polonijną i polską historią regionalizmu podhalańskiego. Źródła tej historii mogą być różnorodne. Wskażę na jedno z nich, bardzo osobliwe i cenne, bo szczere i głęboko osobiste – bogatą korespondencję kierowaną do założyciela „Tatrzańskiego Orła” i jego naczelnego redaktora Jana Władysława Gromady. W korespondencji tej nie mogło zabraknąć reakcji odbiorców pisma na tę zaszczytną działalność lidera górali na amerykańskiej ziemi zatroskanego przede wszystkim o zachowanie dziedzictwa kulturowego ojców zarówno w Starym Kraju, jak i w nowej ojczyźnie, a także zaangażowanego w budowanie i utrwalanie więzi wspólnotowych wszystkich górali. Właśnie te funkcje spełniał „Tatrzański Orzeł” od początku swego istnienia. Już w 1949r. w liście od rodziny pozostającej w Zubsuchem Jan Lassak pisał:

„ Miły Bracie Jaśku i Bratowo i wsziscie w domu odzywam sie do was temi slowami Niech Bedzie Pochwalony Jezus Chrystus [...] za gazetke ci serdecznie dziękuje, bo mi bylo miło przeczytać, ze macie jakby łączność z ziciem podhalańskim, to i wam je tesz pocieszną przyjaciółką” (Zubsuche, 27.11.1949).

O tę szczególną „przyjaciółkę” troszczył się J.W. Gromada wraz z Rodziną do końca swych dni, czule pielęgnując swe „orlątko”, które szybko osiągnęło swą dojrzałość. Przypomnijmy fragment tej najdawniejszej historii poprzez słowa Jana Gacka z zaprzyjaźnionego Koła 16 ZPPA w Utica NY, wypowiedziane podczas uroczystości jubileuszu 40-lecia „Tatrzańskiego Orła” w Robin Hood Inn w Clifton, NJ 6.11. 1988r.: „W 47 roku byłem tam, kiedy wyłagły się dwa orlątko. Jedno „NASZA ZAKOPIANKA” była to gazetka w Kole nr 16 Utica, NY. Ale jako w każdym gnieździe to słabsze orlątko wymarło. To drugie „TATRZANIN” było zdrowe i mocne, którym opiekował się p. Gromada. W pierwszym miesiącu „TATRZANIN” wypróbował swe skrzydła trzymając się blisko gniazda. Ale p. Gromada teraz tak kształcił tego ORŁA, że za 4 miesiące wyrósi jako „ORZEŁ TATRZAŃSKI” i puścił go w świat.”

Dbałość o „prawdę i poziom literacki

W korespondencji J.W. Gromady dostrzeżemy wiele szlaków tych symbolicznych lotów „Orla” na ziemi amerykańskiej, polskiej, w Wielkiej Brytanii. Zasygnalizuję niektóre z nich z perspektywy odbiorców (czytelników) pisma, aby przybliżyć jego charakter, społeczny odzew, jego rolę kulturoodtwórczą i kulturotwórczą, wreszcie nieustanne dążenie jego Redakcji, aby „Orzeł” był „jak najlepszy, najświeższy i prawdziwie góralski”. Te ostatnie słowa wyrażały życzenie najwinniejszego przyjaciela J. W. Gromady i jego doradcy w sprawach literackich oraz ich komentatora, a także autora wielu artykułów, notatek i innych materiałów zamieszczanych w piśmie – prof. Juliana Szynalika Dobrowolskiego (1912-1987) rodem z Mszany Dolnej, zamieszkałego w USA od 1949 r., wykładowcy języka i literatury hiszpańskiej na Western Carolina University, który opracował też m. in. „przy małej pomocy Michała Duszy”, jak sam przypominał, Pamiętnik 25-lecia ZPPA, a w 1979r. Pamiętnik Złotego Jubileuszu ZPPA (jego sylwetkę zamieścił „Tatrzański Orzeł” 2007, vol. 60, no. 2). Z obszernych listów prof. Szynalika Dobrowolskiego do J. W. Gromady wynika, iż bardzo cenił on „prawdziwą prawdę”, a nie „bajanie i bujanie w niezbyt jasnych obłokach”, dlatego radził Redaktorowi Naczelnemu, swojemu przyjacielowi: „pisz jak Ci serce dyktuje, a jeśli będziesz pisał prawdę (co Ty zawsze robisz) poruszysz serca innych. Najgorsze to zwyrtnanie dla zwyrtnania; to jakbyś chciał Dunajec konewkami przenieść za Tatry” (29.11.69). Tę samą myśl przypomniał po latach: „pisz sercem, a nie obłudą” (Dillsboro, 20.08.81), dlatego namawiał J.W. Gromadę, aby pisał pamiętniki (o tym jak widział Piłsudskiego i jak tańczył Orkanowi), aby to była historia, a nie legenda (Dillsboro 1986). Jego krytyka była zawsze konstruktywna, życzliwa, chociażby ocena materiałów proponowanych do druku, które powinny być utrzymane w duchu podhalańskiej psychiki i klasyki – w liście z 24.06.82 pisał: „w „Orle” powinny być takie krótkie opowiadania jak pisze Antek Zachemski i Tetmajer. Jak nie ma takiego pod ręką, to są dobre fragmenty z „Legendy Tatr” Tetmajera czy „Na Skalnym Podhalu”. Niektóre

z nich już dawno zapomniane i nie drukowane”. Trzeba przyznać, iż dbałość o „prawdę” i poziom literacki doskonale zachowują do dziś Redaktorzy „Tatrzańskiego Orła”, spadkobiercy duchowej spuścizny swego Ojca – Janina Gromada Kedroń i prof. Tadeusz Gromada.

„Pachnie mi znów 'naskie' podhalańskie powietrze, smreki, kosówka i nase oscypki”

Tę redaktorską prawdę zauważyli czytelnicy „Tatrzańskiego Orła” już dużo wcześniej, np. Ludwina Łuszczek z domu Rolówna, urodzona w Chicago (ojciec jej, Andrzej Rol pochodził ze wsi Zubsuche-Sierockie, matka z domu Morawa z Międzyrzeczerwienego), dyrektorka, później wiceprezes Koła Literacko-Dramatycznego im. Kazimierza Tetmajera ZPPA, żona Jana Łuszczka, współzałożyciela tego Koła i jego prezesa, pisała w swym liście z 1954r.: „dzięki ‘Tatrzańskiemu Orłu’, którego czytamy od czterech lat, wiemy, że pan jesteś prawdziwym góralem”, natomiast Kazimierz J. Koszyca w sposób bardziej obrazowy wyraził swoje wrażenia z lektury pisma: „za każdym razem jak tu „Orzeł” do mnie zagłada czuje się tak jak za młodych lat. Pachnie mi znowu ‘naskie’ podhalańskie powietrze, smreki, kosówka i nase oscypki” (Chicago 1975).

Na redaktorską prawdę składa się zatem jakość informacji – zarówno utrwalane w „Orle” różne przejawy tradycji góralskiej w obrębie kultury regionalnej i narodowej, współczesne formy jej instytucjonalizacji na Podhalu polskim i amerykańskim, ale i sposób ich przekazu, zawsze atrakcyjny dla czytelnika „swojego” i „obcego”, decydujący o wysokiej ocenie pisma, co potwierdzają liczne listy o charakterze gratulacyjnym. W jednym z nich od Franka Topora z Kalifornii znajdujemy cenną informację również dla badaczy prasy polonijnej: otóż Jan Kowalik w swej książce „The Polish Press in America” (San Francisco 1978) napisał: „It is worthy to mention here the ‘last Mohican’ of the press of the ‘compatriots circles’ [...]”

The Tatrzański Orzeł, an interesting periodical superbly outfitted typographically, created by the Gromada family in New Jersey twenty-five years ago, [informacja ta pisana była w 1975r.] for promoting interest and research in the folk culture of the Tatra Mountain region in Poland"(s. 23-24). F. Topór dodaje, iż w publikacji tej jest również zamieszczona „wierna kopia nagłówka „Tatrzańskiego Orła” vol. 12, no 2, April 1959”. (Sunnyvale, Cal. 15.02.83)

Wysokie społeczne uznanie dla „Tatrzańskiego Orła” w środowisku „swoich”, często odnajdywane w listach gratulacyjnych, łączą ich autorzy nierzadko z głębszą refleksją dotyczącą przyszłości kultury podhalańskiej, jak choćby w liście-autoprezentacji Andrzeja Pitonia (Kościelisko 19.09.77), wówczas kierownika Zespołu Regionalnego „Polaniorze”, wielce utalentowanego artystycznie, który niedługo później związał swój los z chicagowskim Podhalem (był m. in. viceprezesem i prezesem ZPPA, inicjatorem Festiwalu „Na góralską nutę”). Dziękując za wszystkie otrzymane „Tatrzańskie Orły” A. Pitoń Kubów stwierdza, iż są one „wspaniałą lekturą dotyczącą folkloru górali na obu półkulach. Z biblioteki Związku Podhalan w Kościelisku pożyczają ich prawie wszyscy ludzie, mieszkańcy wsi i muszą przyznać z wielką aprobatą. Szkoda, że w Polsce poza „Podhalanką”, która ukazuje się raz w roku – podobnego pisma się nie drukuje, a na pewno dużo by było debiutów ludzi piszących i większy ‘patriotyzm regionalny gwary’.” Do listu autor dołączył też próbkę swego talentu prozatorskiego – gadkę „Górol w Hamaryce skąd się wzion”(znamy ją właśnie z lamów „Tatrzańskiego Orła”).

Słusznie zwrócił uwagę A. Pitoń na rolę „Tatrzańskiego Orła” w stymulowaniu i popularyzacji autorskiej literatury regionalnej, co wielokrotnie podkreślali w korespondencji z J. W. Gromadą sami poeci i pisarze podhalańscy, a wśród nich należący już do klasyki literatury podhalańskiej – m. in. Hanka Nowobielska, Adam Pach, Andrzej Skupień Florek, Stanisław Gąsienica Byrcyn, ale i młodszy, pragnący zadebiutować w latach 70-tych XXw. na łamach „Orła” – np. Franciszek Łojas Kośla, Franciszek Bachleda Książdłużor czy Wojciech Gąsienica Byrcyn, który postanowił pójść też artystycznym śladem swego Ojca. W korespondencji do J. W. Gromady z 1.07.72 F. Łojas Kośla, rodem z Poronina, stwierdza: „zdaję sobie jasno sprawę jak wiele wkładacie trudu, aby utrzymać pismo, jakim jest „Orzeł”. Doceniam Wasz wysiłek w kultywowaniu myśli twórczej, jak i góralszczyzny. Wiem dobrze, że poprzez „Orła”, który jest pośrednikiem, bogaci się wiedza o bliskich i splota się uczucia i zaspokaja duchowo [...] Wierzę również w to, że dopóki będzie istnieć „Orzeł”, dopóty ja znajdę swoje miejsce wśród innych, sprawi, że potencjalne myśli przewodnie, natchnione duchem charakteru przy Bożej pomocy wywiodą mnie i postawią na wyżyny, jakim ma się zwać dziś Andrzej Skupień Florek, Hanka Nowobielska, Adam Pach czy Gąsienica Byrcyn”. I trzeba przyznać, że F. Łojas Kośla skutecznie wspinał się na owe wyżyny od lat 70-tych XXw. i osiągnął je, mając obecnie na swoim artystycznym koncie szereg publikacji książkowych (w tym tomików indywidualnych, ostatni, najobszerniejszy pt. „Umiłowanie”, Poronin 2005).

W Archiwum „Tatrzańskiego Orła” zachowało się wiele cennych listów poświadczających żywą łączność z literacko uzdolnionymi Podhalanami w Starym Kraju, listów z przemyśleniami, którymi dzielili się ze swym rodakiem zza Wielkiej Wody, wzmacniając jego przekonanie o słuszności redaktorskiego trudu. Przywołam choćby pierwszy list A. Skupnia Floraka do J. W. Gromady z końca lat 50-tych, w którym pisze: „Dawno miałem to pragnienie by mieć tę łączność z Wami tam Kochani Bracia Górale, zorganizowani w Zw. Podhalan w P. A. toteż korzystając z nadarzającej się okazji, od razu zabrałem się do napisania tych kilku słów, przesyłając jednocześnie kilka swoich utworów dla Waszego pisma, które kiedyś oglądałem w Zakopanem dla Państwa Dr. Paryskich przystanego – a w jednym z nich znalazłem swoją gadkę: „Jak to Pisorów Moniek urodził z Królem na warcie”, z czego niezmiennie się ucieszyłem – prawdopodobnie została przedrukowana z przedwojennej „Gazety Podhalańskiej” (Stołowe, 14.04.58). Natomiast A. Pach chętnie dzielił się w swoich listach informacjami dotyczącymi własnej twórczości oraz zakopiańskiego zespołu im. Klimka Bachledy, z którym współpracował przez wiele lat i z którym już w latach 60-tych odwiedził Podhalan na Ziemi Lincoln i Washingtona. W liście z 26.01.72r. pisał: „Co do zespołu Klimka Bachledy, to ci co ze mną byli w Ameryce porozchodzili się po świecie, kilku jest właśnie w Ameryce, przyśli młodzi i nadal pracują. Obecnie próbują zagrać sztukę Stanisława Sieczki, Waszego korespondenta, pt. „Ostatni zbójnik”. Sztuka powiada o ostatnim zbójniku Wojtku Mateji i ciężkiej pracy duszpasterskiej księdza Józefa

Stolarczyka, nie wiem jak to pójdzie, gdyż młodzi coraz bardziej zapominają gwary [...] My tu w Związku Podhalan robimy wszystko, by utrzymać ten piękny region, ale niewielka nadzieja. Świat się zmienia i na to nie ma rady.”

Tych samych odczuć zmieniającego się świata świadom był w pełni J.W. Gromada i dlatego z taką determinacją zabiegał o nieustanny żywot „Tatrzańskiego Orła”, a troskę swą przekazał swoim następcom – Córcie i Synowi, którzy również „w tym zmateralizowanym, goniącym za dolarem świecie”, doceniają wartości duchowe kultury „źródła”, również dla nich „Tatrzański Orzeł” stał się ważną częścią ich życia, ich tożsamości i posiłkując się słowami A. Pacha właśnie „kuźnią myśli góralskiej na cały świat” (Zakopane, 1972). Tę szczególną rolę „Tatrzańskiego Orła” podkreślają zwłaszcza obszerne, entuzjastyczne komentarze poszczególnych numerów pisma w bogatej korespondencji kierowanej do Redaktora Naczelnego. Ich autorzy to często zasłużeni działacze i badacze ruchu regionalnego w Polsce i poza jej granicami, zasługujący też na wieczną pamięć, jak chociażby Antoni Dusza z Londynu, reprezentujący Związek Podhalan w Wielkiej Brytanii (The Union of Polish Podhalanians [Highlander] in Gr. Britain) czy Włodzimierz Wnuk z Krakowa.

„Drodzy i kochani Podhalanie i Zaczyn Rodzie Gromadów” rozpoczynają jeden ze swych listów Antoni i Maria Duszowie, dla których „Tatrzański Orzeł” stanowił jakby materialny znak pozdrowienia z Dalekiej Strony od Braci-Górali zza oceanu – w komentowanym numerze znalazło się m. in. sprawozdanie z ich jubileuszu: „bardzo nam przyjemnie – czytamy w liście – że dzięki temu Hyr o nas w dalekiej Hamaryce, a i w Polsce rozejdzie się o Podhalanach w Anglii, którzy pamiętają o tradycjach przodków i kierują się w pracy wskazaniemi Orkana. Gratulujemy wszystkich artykułów [...]. Wiersz A. Suskiego jest b. mocny – był to mój kolega z Nowo-targskiego

gimnazjum: cichy – szczupły – niewysoki – nie zapowiadał się jeszcze i poetę” (Londyn, 28.03.76). Kontakt A. Duszy z J. W. Gromadą nawiązany został w 1974r. i szybko „zamienił się w ścisłą i serdeczną współpracę. Na pewno przyczynił się do tego – stwierdza A. Dusza – Rok Orkanowski, nasz Jubileusz XX-lecia Związku, Wasze „Orły” i piękne dwa wydawnictwa: „Podhalanin w Ameryce” i „Pamiętnik Sejmowy”. Ludzie poznają się z pracy, i z pracy Waszej i naszej dla Ukochanego Podhala widać, że czujemy tak samo i myślimy podobnie” (Londyn, 26.11.75).

Szerokie horyzonty „Orla”

Na szczególną uwagę zasługują zwłaszcza bardzo obszerne komentarze zaprzyjaźnionego z Rodziną Gromadów W. Wnuka (1915-1992) – literata i regionalisty, autora wielu znanych i cenionych artykułów, publikacji książkowych (jego sylwetkę odnajdziemy w „Tatrzańskim Orle” 2007, vol. 60, no.2). W jednym z komentarzy dotyczącym „Tatrzańskiego Orla”, winter 1977-1978, Wnuk pisał: „Ze wszystkich numerów „Orla” ten chyba jest najbardziej światowo podhalański! Bo przecież obok bogatych i ciekawych sprawozdań z życia podhalańskiego w USA i w Polsce, jest wspomnienie Julka [Szyńskiego Dobrowolskiego] o prezie Związku Podhalan w Wielkiej Brytanii śp. pamięci Antonim Duszy i jest – rzecz radosna i zaskakująca – reportaż z wieczoru góralskiego w Kanadzie, w Toronto! Zaopatrzone fotografią, na widok której aż serce człowieka żywiej bije...” (Zakopane, 24.09.78). Natomiast komentarz jubileuszowego „Orla” (z 1983r.) pozwala na orientację „jak szerokie horyzonty ma „Orzeł”, ilu spraw i postaci obejmuje swoimi skrzydłami” (Kraków, 21.03.83), ale też odsłania fakty dotyczące warsztatu pisarskiego autora: „Kiedy czytam artykuł wstępny Julka „35 lat temu narodził się „Tatrzanin” (z fotografią, którą tak dobrze znam i tak lubię) myślę sobie, że obaj z Julkiem robimy b. podobną robotę, bo przecież mój rozdział w mających się ukazać „Obrazkach zakopiańskich”, poświęcony „Orłowi” zaczyna się też od „Tatrzanina” i przypomina najdawniejsze dzieje pisma, tylko, że ja doprowadzam historię Orla do ostatnich czasów – a nie wiem czy Julek ograniczy się do dawnej historii, czy może również sięgnie do obecnych czasów. W

na takiego działacza i bojownika podziemia na szczytach każdym razie „Orzeł” doczekał się już swoich dwóch historyków – nie mówiąc już o tym, co Ty sam zrobiłeś dla udokumentowania historii „Orla” i „Stowarzyszenia Tatrzańskich Górali”.

Minęli sie nom, minęli...

Wśród jubileuszowych komentarzy „Orla”, których wiele w korespondencji J. W. Gromady, do szczególnej zadumy skłania zwłaszcza komentarz innego zasłużonego działacza podhalańskiego ruchu regionalnego, zawsze bardzo obszernie relacjonującego dla Redakcji „Orla” wydarzenia kulturalne na Podhalu - dr Wincentego Galicy z Zakopanego: „Przyleciał także pod naszą strzechę, jak zwykle strojny i bogaty „Tatrzański Orzeł”, lecz najwspanialszy ze wszystkich Jego poprzedników, chociaż dwie wiadomości w nim zawarte napęłniły wszystkich Podhalan smutkiem i naprawdę nieutulonym żalem. Odeszli od nas Podhalanie z wyboru, ale jakże dla naszej bliższej Ojczyzny zasłużyli. Mówi się, że nie ma na świecie ludzi nie zastąpionych, lecz pytam się wszystkich i każdego Podhalanina z osobna, kto jest w stanie zastąpić nam śp. Julka i śp. Tadeusza [Staicha], jedynie tylko Włodek Wnuk, gdyby był w pełnym zdrowiu” (Zakopane, luty 1988). Niestety i on „minon sie nom, minon”, ale pytanie nadal zostaje aktualne.

Zawsze aktualne będą również życzenia niegdyś kierowane do „Drogiego Pana Redaktora”, „Drogiego Rodaka”, „Wielec Szanownego, jakże Drogiego naszym sercom, Kochanego naszego Pana Redaktora”, „Szanownego i Drogiego Gazdy Redaktora”, dziś kierowane do równie drogich nam, wspaniałych ludzi, gorących patriotów i prawdziwych znawców tradycji góralskiej, dzięki którym „Orzeł” nadal jest wśród nas – Redaktor Janiny Gromady Kedroń i prof. Tadeusza Gromady, a także Ich Rodzin i wszystkich członków Redakcji, „aby na następne lata – posłużmy się cytatem z listu Aurelii Szłosowskiej (Brooklyn, NY, wrzesień 1952) – „Orzeł Tatrzański” rozpostarł swe skrzydła szeroko, przysparzając sławy, a jednocześnie uznania za tak żmudną i bezinteresowną pracę na obczyźnie dla dobra swoich Krajaków – górali oraz ich potomków”, dodaj mydła dobra polskiej i polonijnej kultury i historii. **E Plurimos annos**

THE OTHER PIŁSUDSKI

(Continued from page 2)

comfortably”, he often repeated. “Their research”, he proposed “should be published in the *Rocznik Podhalański* (*The Podhala Annual*)”. Unfortunately, many of Piłsudski’s ambitious plans and projects were interrupted by the outbreak of World War I in 1914. Unlike his brother Józef, who welcomed the war as an opportunity to regain Poland’s independence, Bronisław decided to move first to neutral Switzerland, then to France, never again to return to Poland. During the terrible years of war, Piłsudski was very actively engaged in charitable works designed to help the Polish victims of war, especially children. His life unfortunately ended tragically on May 17, 1918 by drowning in the River Seine. His death was deemed a suicide.

Piłsudski’s vision and legacy was, however, continued by Juliusz Zborowski, a young linguist and ethnographer, who had become the director of the Tatra Museum in 1922 and led the museum until his death in 1965. He was inspired by Piłsudski and shaped the Tatra Museum in accordance with his scientific views. (Zborowski in his ethnographic research followed Piłsudski’s example of using the phonograph to record the folk music and dialect of the górale.) Even today, the Tatra Museum, which is now led by director, Teresa Jabłońska continued the ethnographic tradition articulated by Bronisław Piłsudski at the beginning of the 20th Century. It is conscious and proud of the contributions of Bronisław Piłsudski and has revived some of his projects like the “*Rocznik Podhalański*” (*The Podhala Annual*), a scholarly publication.

Poland’s major ethnographer, like Anna Kowalska-Lewicka, former President of the *Polskie Towarzystwo Ludoznawcze* (*Polish Ethnological Society*) and a close collaborator of *The Tatra Eagle* since the late 1950’s have also recognized the immense contributions of Bronisław Piłsudski to the study of Polish Tatra folk culture.

BRONISŁAW PIŁSUDSKI NA PODHALU

(Dokończenie ze str. 5)

redaktora. Nota bene *Rocznik Podhalański* wychodzi po dziś dzień.

W 1914 r. wybuchła wojna atryacko-rosyjska, a pamiętajmy, że Bronisław Piłsudski był obywatelem rosyjskim. W pierwszej jej fazie wojska rosyjskie podeszły pod Nowy Sącz, czyli były już blisko Zakopanego. Sybirakowi, który nielegalnie opuścił teren swego zesłania nie spieszo było spotkać ponownie wojska carskie, wyjechał więc do Szwajcarii, później do Francji, gdzie 17 maja 1918 r. zakończył życie. Został pochowany na cmentarzu Montmorency.